

It was empirically discovered of features of semantic content of the national autostereotyp, real and ideal modalities of the young person's national «I» in the age range of 17-18 years, 18-19 years, 19-20 years, 20-21 years, 21-22 years. It was statistically established of consistency of national autostereotyp and real modality, and national autostereotyp and ideal modality of the young person's national «I» in these age ranges.

It was empirically proved that during youth of consistency of national autostereotyp and real (ideal) modality of the person's national «I» significantly affect of the development of its national self-consciousness. It was stated that the coordinated relationship existence between the separates qualities of autostereotyp and real (ideal) modality of the person's national «I», ensuring the integrity of the latter. But full of consistency of national autostereotyp and real (ideal) modality of the young person's national «I» is impossible.

Keywords: national «I», national autostereotyp, real (ideal) modality, consistency, personality, youth.

Відомості про автора:

Співак Любов Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Статтю подано до друку 11.05.2016

УДК 159.923.2-053.6:316.347

© Г. А. Ставицький, 2016

Г. А. Ставицький (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Ставицький Г. А. Особливості розвитку етнічної самосвідомості особистості юнацького віку. У статті представлено теоретичний аналіз особливостей розвитку етнічної самосвідомості особистості юнацького віку.

Констатовано, що на сьогодні активно вивчаються різноманітні соціальні процеси у молодіжному середовищі, тому що результат боротьби за молодь пануючих й ідеологічно контролюючих структур і наслідки боротьби самої молоді за свободу самовизначення, набувають особливого значення для існування суспільства й окремої особистості. Юнацтво за соціальною сутністю відображає всі суперечності й можливості соціально-історичної й культурної динаміки суспільства в рамках певного масштабу соціальної реальності (своєї країни, певного соціокультурного співтовариства). У цьому змісті відзначається, що саме молодь, значною мірою, визначає траєкторію історичного руху суспільства.

Розглянуто специфічні вікові особливості представників юнацького віку (спрямованість у майбутнє; професійне самовизначення; інтегрувальні тенденції усвідомлення свого місця у житті, в професійній діяльності, суспільстві; визначення майбутнього життєвого шляху; побудова авторської моделі світу та спрямованість на її реалізацію), які є важливими для розуміння процесів становлення і розвитку самосвідомості юнацтва на шляху індивідуально-особистісної самореалізації. Також, у юнацькому віці виникають і нові форми прояву самосвідомості: навчальна, професійна, громадянська, етнонаціональна. Особливостями розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці виступають: етнічна ідентифікація, етнічна рефлексія, етнонаціональна самоідентичність, прагнення до самовизначення, як представника

етнонаціональної спільності, осмислення етнонаціональних цінностей, самоідентифікація зі значущими представниками власної етнонаціональної групи та ін..

Ключові слова: юнацький вік, самосвідомість, етнічна самосвідомість, розвиток самосвідомості, розвиток етнічної самосвідомості в юнацькому віці, етнічна ідентифікація, етнічна рефлексія, етнонаціональні цінності, етнонаціональна само ідентичність.

Постановка проблеми. У дослідженнях кінця ХХ початку ХХІ століття, активно вивчаються різноманітні соціальні процеси у молодіжному середовищі, тому що результат боротьби за молодь пануючих й ідеологічно контролюючих структур і наслідки боротьби самої молоді за свободу самовизначення набувають особливого значення для існування суспільства й окремої особистості. Юнацтво за соціальною сутністю відображає всі суперечності й можливості соціально-історичної й культурної динаміки суспільства в рамках певного масштабу соціальної реальності (своєї країни, певного соціокультурного співтовариства). У цьому змісті ми можемо відзначити, що саме молодь, значною мірою, визначає траєкторію історичного руху суспільства.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей розвитку етнічної самосвідомості особистості юнацького віку.

Аналіз наукових досліджень. Найбільш узагальнено дослідження особливостей розвитку особистості в юнацькому віці представлені в роботах Б. С. Волкова, Е. Еріксона, І. С. Кона, С. Б. Кузікової, В. С. Мухіної, В. В. Павловського, Х. Ремшмідта та ін.. Проблемі розвитку самосвідомості особистості юнацького віку присвячено праці О. В. Каменської, яка досліджує особливості змін у структурі самосвідомості в юнацькому віці; Макарової Л. Л., яка вивчає особливості розвитку самосвідомості студентської молоді; Співак Л. М. розглядає психологічні передумови становлення самосвідомості особистості в юності, зокрема національної; Ставицька С. О. досліджує проблеми розвитку духовної самосвідомості юнацтва; В. Ю. Хотинець вивчає розвиток етнічної самосвідомості особистості, зокрема в юнацькому віці; К. В. Храмова досліджує самосвідомість сучасної молоді з різною релігійною орієнтацією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стійким стереотипом самосвідомості молоді є ідентифікація зі своїм поколінням. Замолоду індивід стоїть найближче до історичних подій, ніж абиколи. Він стає «співзвучним епосі» і конституює себе як представник певного покоління, що, у свою чергу, поєднується, «синхронізується» певними важливими для багатьох подій громадянського життя, збігом установок, смаків, моди [9].

Юнацький вік багато вчених пов'язують із бурхливим розвитком самосвідомості [1; 4; 6; 9]. Замолоду відкриття себе як неповторної індивідуальності нерозривно пов'язане з відкриттям соціального світу, у якому юнаки мають жити, звернені до себе в процесі рефлексії. Життєві проблеми в юнацькому віці носять світоглядний характер, стаючи елементом соціально-морального або особистісного самовизначення [14, с. 78].

Рівень самосвідомості, стійкість образу «Я», основні складові «Я-концепції» в юнацькому віці тісно пов'язані з розвитком інтелекту. Теоретичне рефлексивне мислення дозволяє: аналізувати абстрактні ідеї; шукати помилки й логічні суперечності в судженнях; виявляти цікавість до абстрактних філософських, політичних й інших суспільних проблем; міркувати про ідеали, майбутнє.

Вчені вважають юнацький вік сензитивним періодом для поєднання різних форм індивідної, індивідуальної, особистісної самосвідомості та їх інтегрування у фізичну, психічну та соціокультурну самосвідомість [12]. У юнацтва змінюється зміст самосвідомості. Вони звертають увагу на окремі прояви власного психічного життя та життя інших людей; спеціально ставлять завдання розібратися у собі, пізнати сильні й слабкі, позитивні й негативні сторони

своєї особистості. Стимулом для розвитку їх самосвідомості стають суперечності між усвідомленням ними того, що вони вже дорослі, і їх фактичними соціальними можливостями реалізувати цю дорослість. Вони часто беруться за випробування своїх фізичних і розумових сил, свідомо шукають шляхи для реалізації власних якостей, порівнюють себе з іншими людьми, з героями літературних творів, тощо. Подібна поведінка призводить до прискорення розвитку їх самосвідомості. Разом з тим, в юності є серйозні проблеми з розвитком самосвідомості, оскільки, настання зрілості людини як індивіда (фізична зрілість) і особистості (соціальна зрілість) не збігаються в часі [1; 4; 5; 8; 9; 10].

Самосвідомість, що півстоліття назад уже «оформлювалася» до 17-19 років, формується в цей час до 23-25 років. Період навчання, що значно розтягується в часі, приводить деяких молодих людей до безвідповідального інфантилізму. Проте, з іншого боку залишає простір для цілеспрямованого впливу на їх розвиток і формування самосвідомості, в тому числі й етнічної. Ігнорування певною частиною молоді системи соціальних цінностей і заборон - це не тільки прояв конфлікту поколінь (це завжди було, є й буде), а й наслідок кризових явищ у нашій країні, перехідного стану суспільної свідомості. Готовність (здатність) до особистісного й життєвого самовизначення як одного з основних новоутворень юнацького віку близьке уявленню про ідентичність – поняттю, що часто зустрічається при описі цього віку зарубіжними дослідниками. Ідентичність – це почуття знаходження, адекватності й володіння особистістю власним «Я» незалежно від зміни ситуації. Так Е. Еріксон пов'язує юність з кризою ідентичності, що відбувається в період життєвого циклу, коли хлопці і дівчата повинні виробити з діючих елементів дитинства й надій, пов'язаних з майбутнім, свої головні перспективи й шлях розвитку; він повинен визначити значущу подібність між тим, яким він припускає бачити себе сам, і тим, що за свідченням його загостреного почуття самосвідомості очікують від нього інші [17, с.43–63].

Юнацький вік, який визначається у психології, переважно з 17-18 до 21-23 років – це рубіж, звичай позначуваний як перехід від самовизначення до самореалізації [1; 9; 15]. У вітчизняній і закордонній літературі неодноразово відзначалося, що усвідомлення себе як частини покоління приходить до вікових когорт в особливі епохальні моменти історії, періоди потрясінь, ламання соціальних стереотипів, погіршення економічного становища широких мас населення, відчутного звуження для переважної більшості молодих людей життєвих перспектив. На цьому тлі, особливої актуальності набуває проблема становлення етнічної самосвідомості молоді [14, с. 63–65].

Для розкриття нашої проблеми важливим є розуміння специфічних вікових особливостей представників юнацького віку. Зокрема, хлопцям і дівчатам притаманні пошуки власної ролі в житті, сенсу свого існування та визначення шляху втілення в життя обраних цінностей, тому вікова криза, яку вони переживають не обмежується лише пошуками власної індивідуальності, а може бути кризою ідентичності професійної, етнічної, національної чи релігійної. Така криза примушує думати про себе, обирати шляхи, якими хочеться пройти крізь життя, тобто розвивати власну самосвідомість [15; 17], в тому числі й етнічну. Так звана «розмита ідентичність» у юнацькому віці вказує на низький рівень самосвідомості або ж суперечливий її характер, що призводить до невизначеності власної «Я-концепції» юнаків та дівчат і спричиняє неефективність розвитку чи «застій» [16, с. 53].

Коли процес вибудовування власної Я-концепції, через поєднання узагальнених образів «Я-фізичне», «Я-психічне», «Я-соціальне» набуває певної оформленості й стабільності, до кінця юнацького періоду та досягнення людиною фізичної, психічної і соціальної зрілості (близько 21-25 років) за різними віковими періодизаціями можна говорити або про активний розвиток самосвідомості, або про пасивну позицію особистості стосовно власного розвитку, яка може носити хіба що спорадичний, випадковий характер [12, с. 138].

Вказану проблему частково розглядала О. В. Камінська. Вона досліджувала розвиток самоставлення в юнацькому віці як компоненти самосвідомості в процесі інтегрування образу себе. У розвитку когнітивної складової самосвідомості це проявляється в підвищенні значущості системи власних цінностей, посиленні динамічного аспекту самосприйняття. В емоційній сфері перехід на новий рівень полягає у перетворенні окремих якостей та часткових самооцінок у загальне цілісне ставлення до себе і заміні двополюсної самооцінки невизначеним, амбівалентним оцінним судженням. Розвиток регуляторної складової відбувається в напрямку більшої диференційованості та вміння відокремлювати успіх чи невдачу в конкретній діяльності від загального уявлення про себе, своїх здібностей, можливостей. Учена приходиться до висновку, що кожен акт самосвідомості – це взаємодія самопізнання і самоставлення, яке виникає і формується на різних рівнях самопізнання, і суттєво впливає на процес розвитку самосвідомості, визначаючи його специфіку і спрямованість [2, с.122–132].

На думку І. С. Кона, морально-духовне «Я» людини, що вміщує в суб'єктивній формі систему суспільно значущих пріоритетів, створюється в процесі розвитку її морально-духовної свідомості й самосвідомості. При цьому, свідомість забезпечує розвиток позитивних ставлень до певних моральних норм, тобто особистісних властивостей, а самосвідомість – їх емоційно-ціннісне оцінювання. У результаті такої «діяльності переживання» особистісна властивість може перетворюватися на відповідну особистісну цінність, образ морально-духовного «Я», як вартісне надбання і складова ядра особистості, передусім, у юнацькому віці [3, с.332–333].

Тому, щоб зорієнтувати хлопців і дівчат на активну позицію стосовно власного розвитку, зокрема етнонаціонального, усвідомлення своїх потенцій, можливостей, а основне – потреби в такому розвитку, ми повинні задіяти їх самосвідомість стосовно аналізу, оцінки, актуалізації власного внутрішнього світу щодо усвідомлення належності та ставлення до свого народу (етносу, нації) та допомогти у визначенні напрямів і способів реалізації своєї етнічності.

Віковий період 17-22 рр. є вирішальним у становленні етнічної (національної) самосвідомості та етнічного (національного) «Я» особистості. Важливими новоутвореннями юнацького віку є набуття юнацтвом етнічної (національної) ідентичності, визначення власної позиції як суб'єкта конкретного етносу (нації), прийняття рішень щодо етнонаціональної сфери своєї життєдіяльності. Таким чином відбувається об'єктивація етнонаціонального «Я» за принципом «Ми – Вони» [11; с. 244–246].

В. Ю. Хотинець вважає, що саме юність є вирішальним віковим періодом для розвитку етнічної самосвідомості особистості, зазначивши що «.. зміни на цьому етапі розвитку є трансформацією самосвідомості, які залежать від соціально-політичних, економічних і демографічних умов життєдіяльності етносу» [13, с. 42].

Розвиток етнонаціонального «Я» особистості періоду юності характеризується певними особливостями. Так, юнаки і дівчата здатні чітко визначити власну етнонаціональну самоідентичність, а саме – «Я – українець», надаючи цій ідентичності достатньо високої значущості в особистій інтегрованій системі різних ідентичностей. Юність є періодом, протягом якого особистість продовжує рефлексувати на свої взаємодії із сім'єю, на пошуки власного місця з-поміж своїх близьких і рідних, що є представниками конкретного етносу (нації). Нерідко це може призвести й до відокремлення чи навіть відчуження від них. Інтенсифікується ідентифікація юнака із самим собою, з ровесниками, з ідеалом, що сприяє особистісному та духовному зростанню молодої людини. Якщо ідеал є національним героєм, то така ідентифікація оптимізує процес становлення етнонаціональної самосвідомості юнаків і дівчат. У процесі ідентифікації зі значущими іншими представниками конкретної нації молода людина засвоює їх етнонаціональні цінності, якості, норми, звичаї, традиції та т. ін. [11, с.141–149]. У хлопців і дівчат посилюється прагнення до самовизначення, як представників референтних

груп, зокрема й етнонаціональних спільностей. Вони обирають конкретну стратегію власної поведінки, здійснюють вчинки, позиціонуючи себе як представників певної етнонаціональної групи, відстоюючи її цінності.

Набуття особистісного потенціалу в процесі подальшого дорослішання може призводити до виникнення почуття незалежності від найближчого оточення, що достатньо часто супроводжується сильними емоційними переживаннями, створюючи низку проблем. Розуміння відносності цієї незалежності, осмислення цінності родинних й національних зв'язків, досвіду старшого покоління з'являється в результаті тривалих і складних процесів: саморефлексії; вибору та конструювання особистої системи істинних цінностей; самоідентифікації зі значущими іншими (близькими, друзями, ідеалом як представниками конкретної нації) [7; 8; 11].

Отже, формування самосвідомості в юнацькому віці має інтегративні тенденції усвідомлення свого місця у житті, в професійній діяльності, суспільстві; визначення майбутнього життєвого шляху, побудови авторської моделі світу та спрямованості на її реалізацію, відповідно, індивідуально-особистісної самореалізації. Також, у юнацькому віці виникають і нові види самосвідомості: навчальна, професійна, громадянська, етнонаціональна. Особливостями розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці виступають: етнічна ідентифікація, етнічна рефлексія, етнонаціональна само ідентичність, прагнення до самовизначення, як представника етнонаціональної спільності, осмислення етнонаціональних цінностей, самоідентифікація зі значущими представниками власної етнонаціональної групи та ін..

Література

1. Волков Б. С. Психология юности и молодости: Учебное пособие / Б. С. Волков. – М.: Академический проект: Трикста, 2006. – 256 с.
2. Камінська О. В. Особливості змін у структурі самосвідомості в юнацькому віці / О. В. Камінська // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. VII. Вип. 4. [за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2005. – 324 с. – С.122–132.
3. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / Кон И. С. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с. – С. 332–333.
4. Кон И. С. Молодежь / Кон И. С. // Философский энциклопедический словарь / [ред кол.: С. С. Аверинцев и др.], [2-е изд.]. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – С. 375; С. 603.
5. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: монографія / С. Б. Кузікова; Сум. держ. пед. ун-т ім. А.С.Макаренка. – Суми : МакДен, 2012. – 409 с.
6. Макарова Л. Л. Особливості розвитку самосвідомості студентської молоді / Л. Л. Макарова // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України [За ред. С. Д. Максименка]. – К., 2005. – Т. VII. – Вип. 4. – 324 с. – С.190–202.
7. Мухина В. С. Личность в условиях этнического возрождения и столкновения цивилизаций: XXI век личности / В. С. Мухина // Развитие личности. – 2002. – № 1. – С. 26.
8. Мухина В. С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник для студ. высш. учеб. заведений / В. С. Мухина. [10-е изд., перераб. и доп.] – М.: Издательский центр «Академия». – 2006. – 608 с.
9. Павловський В. В. Ювентологія: проект інтегративної науки о молоді / В. В. Павловський. – М.: Академический проект, 2001. – 304с.
10. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности / Х. Ремшмидт; [пер. с нем.]. – М.: Мир, 1994. – 319 с.

11. *Співак Л. М.* Психологічні передумови становлення самосвідомості особистості в юності / Л. М. Співак // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія: [зб. наук, праць]. – Чернівці: Чернівецький нац/ університет, 2012. – Вип. 627. – С. 141–149.
12. *Ставицька С. О.* Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці: [монографія] / Світлана Олексіївна Ставицька. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 727с. – С. 300–492.
13. *Хотинец В. Ю.* Формирование этнического самосознания студентов в процессе обучения в ВУЗе/ В. Ю. Хотинец // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 31–43.
14. *Храмова К. В.* Самосознание современной молодежи с различной религиозной ориентацией: дисс. ... кандидата филос. наук: 09.00.11 / – Ксения Вячеславовна Храмова. – Уфа, 2004. – 153 с.
15. *Шихи Г.* Возрастные кризисы. Ступени личностного роста / Г. Шихи; [пер. с англ.]. – СПб.: Ювента, 1999. – 436 с.
16. *Эриксон Э.* Идентичность. Теоретическая интерлюдия // Психология самосознания / Э. Эриксон. – Самара: И. Дом «Бахрах – М», 2000. – С. 503.
17. *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис. / Э. Г. Эриксон; [пер. с англ.], [общ. ред. и предисл. А. В. Толстых]. – М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.

Ставицкий Г. А. Особенности развития этнического самосознания личности юношеского возраста. В статье представлен теоретический анализ особенностей развития этнического самосознания личности юношеского возраста.

Констатировано, что на сегодняшний день активно изучаются различные социальные процессы в молодежной среде, так как результат борьбы за молодежь господствующих и идеологически контролирующих структур и последствия борьбы самой молодежи за свободу самоопределения, приобретают особое значение для существования общества и отдельной личности. Юношество по социальной сущности отражает все противоречия и возможности социально-исторической и культурной динамики общества в рамках определенного масштаба социальной реальности (своей страны, определенного социокультурного сообщества). В этом смысле отмечается, что именно молодежь в значительной степени определяет траекторию исторического движения общества.

Рассмотрены специфические возрастные особенности представителей юношеского возраста (направленность в будущее; профессиональное самоопределение; интегрируемые тенденции осознания своего места в жизни, в профессиональной деятельности, обществе; определение будущего жизненного пути; построение авторской модели мира и направленность на ее реализацию), которые являются важными для понимания процессов становления и развития самосознания юношества на пути индивидуально-личностной самореализации. Также, в юношеском возрасте возникают и новые формы проявления самосознания: учебная, профессиональная, гражданская, этнонациональная. Особенности развития этнического самосознания в юношеском возрасте выступают: этническая идентификация, этническая рефлексия, этнонациональная самоидентичность, стремление к самоопределению, как представителя этнонациональной общности, осмысление этнонациональных ценностей, самоидентификация со значимыми представителями собственной этнонациональной группы и др.

Ключевые слова: юношеский возраст, самосознание, этническое самосознание, развитие самосознания, развитие этнического самосознания в юношеском возрасте,

этническая идентификация, этническая рефлексия, этнонациональные ценности, этнонациональная самоидентичность.

Stavitskiy G. A. Features of development ethnic self-consciousness of the individual youth age. The paper presents a theoretical analysis of features of ethnic self-consciousness of the individual youth age.

It notes that currently are actively studied various social processes among young environment, as a result of the struggle for youth and ideologically dominant controlling structures and consequences of young people struggle for the freedom of self-determination acquire special significance for the existence of society and the individual. Youth for social essence reflects all the contradictions and possibilities of socio-historical and cultural dynamics of society within a certain scale of social reality (of the country, certain socio-cultural community). In this sense is noted that it is young, largely determines the trajectory of the historical movement of society.

Consider specific age peculiarities representatives of youth age (orientation to the future; professional self-determination; integrable tendencies understanding of its place in life, professional activities and society; determine the future life path; construction of the author's model of the world and focus on its implementation) that are important for the understanding of the formation and development of self-consciousness of youth towards individual and personal self-realization. Also, in the youthful age arise a new forms of manifestation self-consciousness: educational, professional, civic, an ethnonational. The features of ethnic self-consciousness at youthful age are: ethnic identification, ethnic reflection, an ethnonational self-identity, the desire for self-determination, as a representative of national ethnic community understanding ethnic values, self-identification with significant representatives of their own ethno-national group and others.

Keywords: youthful age, self-consciousness, ethnic self-consciousness, self-consciousness development, development of ethnic self-consciousness at youthful age, ethnic identity, ethnic-reflection, ethno-national values, ethno-national self-identity.

Відомості про автора:

Ставицький Геннадій Анатолійович – старший викладач кафедри політичної психології та соціально-правових технологій факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Статтю подано до друку 12.05.2016

УДК 159.922:17.022.1:316.62

© А. Ф. Федоренко, 2016

А. Ф. Федоренко (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З ВІКОВИМИ ТА СУСПІЛЬНИМИ КРИЗАМИ

Федоренко А. Ф. Психологічні особливості взаємозв'язку ціннісно-смыслового розвитку студентської молоді з віковими та суспільними кризами. В статті представлена психологічна специфіка взаємозв'язку ціннісно-смыслового розвитку студентської молоді з віковими та суспільними кризами. Проаналізовані зміст та визначення таких феноменів як: цінності, ціннісні орієнтації, ціннісно-смыслова сфера особистості, ціннісно-смысловий розвиток, криза, вікова криза, суспільна криза, студентська молодь. Показані типологія, ознаки, фази, функції та категорії криз. Встановлено, що ціннісно-смыслова сфера особистості включає в себе